

TAKÁCS LÁSZLÓ

L. ANNAEUS CORNUTUS EGYIK TÖREDÉKÉNEK TÖRTÉNETE¹

L. Annaeus Cornutus — a késő-ókori grammatikusnál, Charisiusnál fennmaradt töredék alapján — Vergiliusról szóló kritikai művét Silius Italicusnak, a *Punica* című eposz szerzőjének ajánlotta, aki ifjúkorában Nero költői köréhez tartozott. Nero irodalmi köre történetének ismeretében és a töredék részletes elemzése alapján feltételezhető, hogy Cornutus ezt a művét, amelyet az idősebb Plinius idézhett *Dubius sermo* című művében, alighanem a 60-as évek elején írta és jelentette meg.

Egyik korábbi tanulmányomban már kísérletet tettem arra, hogy Cornutus Vergiliusról írt művének egyik töredékét értelmezsem, s a belőle kihámozható tanulságokat megfogalmazzam.² Azóta újabb, a korábbiaknál lényegesen biztosabb megállapításokra jutottam a kérdéses töredéssel kapcsolatban, ami újabb, s talán véglegesnek tekinthető következtetések levonására sarkallt.

Flavius Sospater Charisius, a 4. század második felében élt grammatikus fiának ajánlott grammatikai műve első könyvében a *civitas* főnév pluralis genitivusban szokásos *civitatum*-forma mellékalakjának, a *civitatium* létezésének a bizonyítására idézi a Kr.u. I. század derekán Rómában élt görög grammatikusnak, rhétornak és filozófusnak, L. Annaeus Cornutusnak egy Vergilius költeményeiről szóló művéből való félmondatát: *iamque exemplo tuo etiam principes civitatum, o poeta, incipient similia fingere*.³ Ezt Charisius a következő szavakkal vezeti be: *Annaeus Cornutus ad Italicum de Vergilio libro X*. Mivel nem sokkal később a grammatikus egy másik grammatikai jelenség kapcsán újra az I. századi szerzőt idézi,⁴ joggal feltételezik, hogy az idézett félmondat a Vergiliusról írt munka ajánlásából való.⁵

¹ Ez a tanulmány az Ókortudományi Társaságban 2002. január 18-án Egy félmondat a zsarnokságról? (Egy Cornutus-idézet nyomában) címmel tartott előadásomnak szerkesztett változata.

² Vö. Takács László: Az Aetna leírása Vergilius és Silius Italicus eposzában. AntTan 42 (1998) 129–136. Különösen 134–135.

³ Keil I, 125, 16.

⁴ Vö. Keil I, 127, 19–20.

⁵ Mivel a továbbiakban még idéz ebből a műből, ezért a kutatás általában az ajánlás részletének

Az idézett mondat jelentésének értelmezése előtt el kell dönteni, vajon első kézből vagy egyéb közvetítő források segítségével jutott el ez a mondat Charisius művébe. Ennek megállapítása azért sem lényegtelen, mert a későbbi tapasztalat is azt mutatja, hogy a grammatikai munkák a mai napig is csak a legkritkább esetben vagy talán sohasem alapulnak teljesen önálló adatgyűjtésen, hanem általában korábbi nyelvtani művek példatárát frissítik föl vagy rendezik a koncepciójuknak megfelelően újra a szerzők. Egy-két úttörő vállalkozástól eltekintve nem volt ez másképpen az ókorban sem. Ráadásul, ha Cornutus műveinek későbbi sorsát tekintjük, akkor sem valószínű, hogy Charisius egyenesen a hivatkozott munkából választotta volna példáját. A sokoldalú Cornutusnak ugyanis, aki filozófiai munkáit görögül, grammatikai és rhétorikai műveit pedig latinul írta, csupán egyetlen görög nyelvű műve, egy allegorikus istenvilág-értelmezés maradt fenn;⁶ a többi művéből csak néhány töredék ismert, amelyek elsősorban Gelliusnál, illetve a késő ókori Vergilius-kommentárokból maradtak fenn.⁷ Ritka említésének oka, hogy a 4. század második felére latin nyelvű műveit már elfeledték, még Servius is csak más, korábbi kommentárszerzők művéből ismerhette Cornutus egyik-másik Vergiliushoz kapcsolódó megjegyzését.⁸ Charisius tehát bizonyára nem olvasta Cornutus egyetlen művét sem, így csak közvetett forrásban szerepelhetett a Cornutus-idézet.

A késő ókori grammatikus legszívesebben az idősebb Pliniust idézi,⁹ akinek nagyszabású *Dubius sermo* című, elveszett grammatikája hosszú évszázadokon keresztül az egyik legalapvetőbb grammatikai műnek számított. Töredékeinek gyűjteményébe — sejtetve, hogy a kérdéses félmondat is Pliniustól való — a másik, Charisiusnál fennmaradt Cornutus-idézet is bekerült. Plinius Cornutus kortársaként nyugodtan ismerhette — akár személyesen is, nem csak művei révén — a filozófus-grammatikust, így nagy valószínűséggel állíthatjuk: Charisius közvetlen forrása az idősebb Plinius volt. Kérdés azonban, hogyan és miért kerülhetett egy Cornutus-idézet Plinius munkájába, s vajon mikor.

tartja az idézetet. Vö. Schanz-Hosius, II⁴ 677; Otto Ribbeck: Prolegomena critica ad P. Vergilii Maronis opera maiora. Lipsiae 1866. 125; John Conington—Henry Nettleship: The Works of Virgil. London 1898. LVIII; Timpanaro: Per la storia della Filologia Virgiliana Antica. Roma 1987. 71—75.

⁶ Egyetlen kiadása: Cornuti Theologiae Graecae Compendium. Recensuit et emendabat Carolus Lang. Lipsiae 1881. Cornutus allegorikus istenvilág-értelmezéséről ld. Glenn W. Most: Cornutus and the Stoic Allegoresis: A Preliminary Report. ANRW II.36.3.2014–2065; P. Krafft: Die handschriftliche Überlieferung von Cornutus' Theologia Graeca. Heidelberg 1975; David Dawson: Allegorical Readers and Cultural Revision in Ancient Alexandria. Berkeley—Los Angeles—Oxford 1992; Robert B. Todd: The Stoics and their Cosmology in the first and second centuries A.D. ANRW II.36.3. 1365—1378.

⁷ Ezeket összegyűjtve ld. W. H. D. Suringar: Historia Critica Scholiastarum Latinorum. Lugduni Batavorum 1834—1835. 116sq.

⁸ Bizonyíték lehet elfeledésére az is, hogy Hieronymus, aki a szintén Vergilius-kommentátor Aelius Donatus tanítványa volt Rómában, nem említi nevét azok közt, akiknek a klasszikus szerzőkhöz írt kommentárját ismerte. Vö. Hieronymus, *Apologia adversus libros Rufini*, 1, 16.

⁹ Egyéb fontos forrásairól ld. Michael von Albrecht: Geschichte der römischen Literatur. München 1994². 1168.

Ifjabb Plinius, az idősebb Plinius unokaöccse, amikor egyik levelében¹⁰ összefoglalja nagybátyja irodalmi munkásságát, grammatikai művével kapcsolatban a következőket írja: *'Dubii sermonis octo': scripsit sub Nerone novissimis annis, cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum servitus fecisset.*¹¹ A szakirodalom e kijelentés után egyértelműen úgy foglalt állást, hogy az idősebb Plinius, aki a *Naturalis Historia* 28. könyvének praefatiójában mint már tíz éve befejezett műről beszél a *Dubius sermo*-ról, 68-ban fejezte be és adta ki ezt a művét, vagyis Nero bukásának és halálának évében.¹² Mivel a munka több évig tartott, amint azt a szöveg is jelzi (*novissimis annis*), valószínű, hogy e munkába évekkel korábban fogott bele. Mivel ezt az időszakot a *servitus* korának nevezi levelében az ifjabb Plinius, joggal lehet arra gondolni, hogy megalkotásába 66-ban, vagyis a 65-ben leleplezett Piso-féle összeesküvés után fogott bele.¹³ Ebből pedig egyértelműen következik, hogy ekkorra már meg kellett jelennie Cornutus művének, különben nem idézhette volna Plinius. E feltételezés jogosságát több tény is alátámasztja.

L. Annaeus Cornutusnak az életét,¹⁴ aki *nomenje* alapján valószínűleg a *gens Annaea*, vagyis Seneca családjának a szabadosa volt,¹⁵ csak nagy vonalakban ismerjük. A *Suida* adata alapján az észak-afrikai Leptis Magnában született.¹⁶ Születési évét nem ismerjük, de általában az I. sz. 20-as éveire teszik, s azt feltételezik, hogy a 40-es évek elején jött Rómába, s ekkortól fogva működött grammatikusként, rhétorként és filozófusként. A szatíraköltő Persiusnak az életrajzából tudjuk, hogy a költő 50-ben, tizenhatéves korában lett Cornutus tanítványa, s ez a tanítványi viszony később igazi, őszinte barátsággá mélyült, amelynek szép bizonyítéka Persius 5. szatírája. A filozófus volt az, aki a fiatalon elhunyt szatíraköltő hagyatékát gondozta, s aki egyes fiataalkori zsengei megsemmisítését javasolta, a kéziratban maradt szatírák kiadását viszont Persius egy másik költőbarátjának, Caesius Bassusnak engedte át.¹⁷ De nemcsak Persius volt a tanítványa Cornutusnak, hanem a kor másik jelentős költője, Seneca unokaöccse, Lucanus is. Ő, aki öt évvel volt fiatalabb Persiusnál, alighanem később csatlakozott Cornutushoz, s az ő körében szövődött költői barátsága Persiusszal. Cornutus sorsa azonban nem alakult szerencsésen. Hieronymus

¹⁰ Plinius, *Epistulae* 3, 5.

¹¹ Ibidem, 3, 5, 5.

¹² Vö. A. N. Sherwin-White: *The Letters of Pliny. A historical and social commentary.* Oxford 1966. 218.

¹³ Ld. ibidem.

¹⁴ A vele kapcsolatos antik testimoniumok és modern szakirodalom legalaposabb összefoglalását ld. P. P. F. González: Cornutus. In: *Dictionnaire des Philosophes Antiques* publié sous la direction de Richard Goulet. Paris 1994. 460–473.

¹⁵ Vö. Frederick M. Ahl: LUCAN an Introduction. Ithaca and London 1976. 36. Ahl röviden ismerteti a Cornutus társadalmi státusával kapcsolatos véleményét, amely szerint célravezetőbb a konzervatív és szkeptikus álláspontot elfogadni, semmint Berthe Marti kategorikus elméletét követni, vagyis hogy Cornutus az Annaeusok szabadosa volt.

¹⁶ Vö. Stephanus Byz., *Ethnica* 312/10; 617; *Suida* III 158, 13–15 (Adler).

¹⁷ Az adatokkal kapcsolatban ld. *Vita Persii*.

Chroniconja szerint a császár 68-ban, Musonius Rufusszal egyidőben száműzte Cornutust.¹⁸ Mivel más (megbízhatóbb) történeti források Musonius száműzését két évvel korábbra teszik, úgy tűnik, Hieronymus tévedett, s Cornutus száműzésének valószínű dátuma: 66. Abban az évben tehát, amikor Plinius hozzáfogott a *Dubius sermo*-hoz, Cornutus már nem volt Rómában, vagyis az idősebb Plinius egy Nero által száműzött író művéből idézett.

Minthogy sokat elárul egy ember műveltségéről, gondolatvilágáról, politikai elkötelezettségéről az, hogy kiktől idéz, kikre hivatkozik, még a példákat fölvonultató nyelvkönyvek esetében is megállapítható az idézetekből, választott szemelvényekből, hogy mely korban, milyen szerzők tollából született. Ahhoz azonban, hogy megítélhessük, milyen jelentősége van annak, hogy az idősebb Plinius egy száműzött író munkájából idéz, elengedhetetlen az idézet címzettjének, Silius Italicusnak is a közelebbi megvizsgálása.

Silius Italicusnak az életéről, akiről Martialis révén elsősorban határtalan Vergilius-rajongása köztudott,¹⁹ a megbízható adatokat szintén az ifjabb Pliniusnak köszönhetjük, aki Silius öngyilkos halála után foglalja össze az életét (Daganatos betegsége volt, s a kínok miatt koplalással vetett véget életének).²⁰ Plinius szerint *usque ad supremum diem beatus et felix*, csak kisebbik fiát vesztette el, az idősebb pedig ekkor már consulviselt férfi volt. *Laeserat famam suam sub Nerone* — írja Plinius — (*credebatur sponte accusasse*), *sed in Vitelli amicitia sapienter se et comiter gesserat*, Asiában volt proconsul, ahonnan dicsőségben tért haza, de visszavonult, *maculam ueteris industriae laudabili otio abluerat. Fuit inter principes ciuitatis sine potentia, sine inuidia...* Miután hosszan elősorolta Silius Italicus érényeit, rengeteg könyvét, birtokait, recitációit, Vergilius-imádatát, végül a következő megjegyzést teszi, amelyből aztán az emberi mulandóság fölötti elmélkedésre vált át: Hetvenöt éves volt, s *Illud etiam notabile: ultimus ex Neronianis consularibus obiit, quo consule Nero periit. Quod me recordantem fragilitatis humanae miseratio subit. Quid enim tam circumcisum tam breue quam hominis uita longissima? An non uidetur tibi Nero modo fuisse? cum interim ex iis, qui sub illo gesserant consulatum, nemo iam superest.*

Pliniusnak eme adatokban gazdag levele alapján szokás rekonstruálni Silius Italicus életét, de az egyetlen igazán biztos időpont ebben az életrajzban: consulágának 68-as dátuma.²¹ Mivel Plinius levelének a kelte meglehetősen bizonytalan, ezért pontosan meghatározhatatlan az is, hogy mikor született Silius Italicus. Születési dátumát a levél feltételezett keltétől hetvenöt évet visszaszámolva általában 23 és 35 közé teszik.²² Plinius idézete egy olyan embertől származik tehát, akit Nero

¹⁸ Hieronymus, *Chronicon* ad annum 68: *Nero cum ceteris viris insignibus et Octaviam uxorem suam interfecit, Cornutumque philosophum praeceptorem Persii in exilium fugat*. Hieronymus tévedését valószínűsíti, hogy Octavia megölését is erre az időpontra tesz, noha Claudius lánya még 62-ben halt meg.

¹⁹ Vö. Martialis, *Epigrammata*, 11, 48.

²⁰ Plinius, *Epistulae*, 3, 7.

²¹ Vö. von Albrecht: *op. cit.* 759–760.

²² Vö. Sherwin-White: *op. cit.* 226 sqq. Ő azonban amellet érvel, hogy 29 előtt kellett születnie.

száműzött, s egy olyan embernek szól, aki Nero alatt *delator* volt, sőt annyira megbízt benne a császár, hogy 68-ban, Vindex fenyegető lázadása idején őt tartotta alkalmasnak Nero a felelősségteljes consuli tisztre. A Cornutus-töredék egy Nerónál kegyvesztett embernek egy Neró-hű kegyenchez intézett szavai.

Mindezekután elengedhetetlen megvizsgálni, hogy Cornutus élete egyéb momentumainak és a kor történelmének ismeretében milyen következtetéseket vonhatunk le a Cornutus-töredékből: *iamque exemplo tuo etiam principes civitatum, o poeta, incipient similia fingere*. A megszólítás (*o poeta*) arra utal, hogy Silius Italicus már a 60-as években is alkotott költői műveket, noha *Punica* című eposzán csak jóval később, Domitianus uralkodása idején kezdett dolgozni. Silius Italicusnak ez a költői tevékenysége lehetett az egyik, kézenfekvő oka annak, hogy Cornutus neki ajánlotta Vergiliusról írt művét. Az, hogy költőnek nevezi a megszólítottat, természetesen azt is jelzi, hogy az egész idézetet a költői tevékenység szövegösszefüggésében kell értelmezni.

Ezek alapján az *exemplo tuo* sem értelmezhető másként, mint hogy Silius Italicus azzal mutat példát, hogy költői tevékenységet folytat: verseket ír. Emiatt kezdenek el mások is irodalommal foglalkozni, mert Silius Italicus példája ösztönzőleg hat rájuk, utánozni igyekeznek. Az *incipient* (vagyis futurumban áll a mondat állítmánya) — úgy tűnik — a Silius Italicushoz intézett *laudatio* része, hiszen nem ténymegállapítást tartalmaz: hogy már most követik a példáját, hanem jóslatot: majd követni fogják tevékenységében. Mivel csak egy félmondat maradt fenn, vagy még kevesebb, a közelebbi szövegösszefüggés nem állapítható meg, a kötőszó ugyanis (*iamque*) nem igazít el abban, hogy mit mondhatott Cornutus: Silius Italicus hatását jellemezte, vagy éppen hatásának már látható példáit sorolta föl. Bárhogyan is, akikre a kijelentése vonatkozik, azok a szöveg szerint a *principes civitatum*, vagy ahogy gyakrabban előfordul: *principes civitatis*. Ők fogják követni Silius Italicus példáját, sőt *ők is* (*etiam principes*).

Első olvasásra nem egyértelmű, hogy a *principes civitatum* kifejezés hogyan vonatkozik Silius Italicusra, hiszen az, hogy az előkelők is követik példáját, két dolgot jelenthet: Silius Italicus közéjük tartozik, ezért nem meglepő, ha mások is úgy cselekszenek, mint ő, vagyis költeményeket írnak; esetleg ő nem tartozik ugyan közéjük, de a hatása oly elemi, hogy még a *principes civitatum* sem tudják kivonni magukat alóla. A mondat alapján a kérdés eldönthetetlen, ezért érdemes másfelől megoldást keresni.

A *princeps civitatis* kifejezés meglehetősen általánosan elterjedt terminus technicus, használata azonban sokkal kevésbé körülhatárolható mint az egyéb *princeps*-es összetételeknek (*princeps senatus*, *princeps iuventutis*). Cicero gyakorta használja a kifejezést, s egyként vonatkoztatja Róma és más itáliai vagy Itálián kívüli városok polgáira.²³ Használja singularisban és pluralisban, s olykor úgy tűnik, a város vá-

²³ Ld. a *princeps*-szócikk

lasztott vezetőit jelenti, vagyis azokat, akik a Curiában ülnek, máskor viszont mintha pusztán a köztisztélet alapján nevezne így egyeseket, s csoportjukat elválasztja azokétól, akik hivatalokat viselnek. Feltűnően megváltozott azonban a kifejezés értelme a császárkorban, amikor vonatkozhat az uralkodóra, de választott tisztségviselőkre vagy magánemberekre úgyszintén. Tacitus például, aki szintén használja a *princeps civitatis* kifejezést, választott vezetőkre érti, noha gyakrabban szerepel nála a *primores civitatis* kifejezés. A legvalószínűbb, hogy a kifejezés a városi előkelőkre vonatkozik, akik esetleg valamilyen tisztséget viselnek, vagy valamilyen tisztséget töltöttek be. Hogy Silius Italicusszal kapcsolatban ez utóbbinak a megállapítása nem alaptalan, jól mutatja, hogy az ifjabb Plinius levelében azt írja: a politikától való visszavonulása után nagy tiszteletnek örvendett a város előkelői közt. *Fuit inter principes civitatis sine potentia, sine invidia*.²⁴

Ahhoz azonban, hogy Silius Italicus 68-ban consul lehetett, bizonyosan végig kellett járnia a ranglétrát, tehát már korábban fontos tisztségeket kellett betöltenie Rómában. Mint Nero bizalmasa bizonyára nem kényszerült a hagyományos útonmódon végigjárni a ranglétra minden fokát, hanem kerkedvezménnyel juthatott bizonyos tisztségekhez.²⁵ Ez azt jelenti, hogy már 68 előtt viselhetett olyan tisztséget, amely alapján Cornutus őt is *princeps civitatis*-nak nevezhette. A mondatot tehát alighanem így a leghelyesebb értelmezni: majd a többi *princeps civitatis* is követi példáját, sőt nemcsak Rómában, hanem már városokban is.²⁶ Továbbra is kérdés azonban, hogy mikortól számíthatott Silius Italicus *princeps civitatis*-nak, Cornutusnak ugyanis ez után kellett megírnia Vergiliusról szóló művét.

Neróról tudjuk, hogy az irodalomhoz való látványos vonzódása az 50-es évek végén kezdődött, noha tehetségének olykor már korábban is tanújelét adta.²⁷ 59 március végén gyilkoltatta meg brutális módon anyját, Agrippinát, akinek hatalmát köszönhette. Aztán megölette Domitiát is, egyik nagynénjét,²⁸ hogy vagyonából megrendezhesse a *Iuvenaliát*. Ez volt az a szűkkörű rendezvény, amelyet az irodalom pártolására hozott létre.²⁹ Ekkor szervezte meg olyan ifjú költőkből álló körét, akik még nem szereztek hírnevet maguknak. Ebbe a körbe tartozott Lucanus is, aki élet-

²⁴ Hogy Silius Italicusszal kapcsolatban ez a megnevezés általános lehetett, megerősíti Martialis (vö. 6, 64), akinek szóhasználatára (*proceres urbisque forique*) D. W. T. C. Vessely: Pliny, Martial and Silius Italicus. *Hermes* 102 (1974) 114. hívta föl a figyelmet.

²⁵ Nero idején különösen föltűnő, hogy a császár barátai az általában megkövetelt életkor előtt kaphattak meg bizonyos fontos tisztségeket, amint történt az Lucanus esetében is, aki kerkedvezménnyel lehetett *augur* és *quaestor*.

²⁶ Ha nem stilisztikai okai vannak a *civitatum*-forma használatának, akkor csak arra vonatkozhat, hogy nem csak Rómában, hanem más városokban is lesznek követői Silius Italicusnak költői tevékenységében.

²⁷ Vö. Tacitus, *Annales*, 14, 16: *Ne tamen ludicrae tantum imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis quibus aliqua pangendi facultas necdum insignis erat. hi cenati considerare simul et adlatos vel ibidem repertos versus conectere atque ipsius verba quoquo modo prolata supplere...*

²⁸ Nero nagynénjeiről ld. R. Syme: *The Augustan Aristocracy*. Oxford 1986. 155–167.

²⁹ Vö. Tacitus, *Annales*, 14, 15.

rajza tanúsága szerint Athénből tért vissza, hogy a császár köréhez csatlakozzék. Lucanus sorsát figyelve megállapítható, hogy Nero iránti lojalitása gyors emelkedést jelentett számára. A császár tehát minden bizonnyal gondoskodott arról, hogy azok az ifjak, akik irodalmi-baráti társaságába kerültek, politikai-közéleti karriert is befussanak. Mivel bizonyosnak tűnik, hogy Silius Italicus Nero körének tagjaként kezdte pályafutását,³⁰ ez teremthette meg annak a lehetőségét is, hogy consul legyen. Vagyis *princeps civitatis* alighanem csak 59–60 után lehetett, Lucanusszal nagyjából egyidőben. Ezek szerint Cornutus Vergiliusról szóló művének 60 és 66 között kellett íródnia.

Még ezen első pillantásra már elég szűknek tetsző időintervallumban sem mindegy, hogy mikor írta és ajánlotta művét Cornutus Silius Italicusnak. A 60 és 66 közötti időszak ugyanis a legviharosabb néhány év a római irodalom történetében: 62 novemberében hal meg Persius; Lucanus és Nero között 62–63 táján kerül sor a kenyértörésre, a hagyomány szerint a császár költői féltékenysége miatt.³¹ Cornutus Persius halála után engedi át Caesius Bassusnak a satíráköltő hagyatékának a gondozását, ami így leghamarabb 63-ban jelenhetett meg. Két forrás egybehangzóan erősíti meg, hogy Persius 1. satírájában bírálta Nerót, s Cornutus félelemből, hogy a császár nehogy magára vegye a sorokat, megváltoztatta a satíra egyik sorát. 63-ban tehát Cornutusnak már tartania kellett attól, hogy retorzió érheti őt vagy Persius családját, ha a szöveg eredeti formájában jelenik meg. De ha nem az irodalom, hanem a történelem szempontjából nézzük a 62-es évet, akkor ez az év e tekintetben is fordulópontnak számít. Ekkor halt meg Burrus, a testőrparancsnok, s emiatt megrendült Seneca helyzete is, ami miatt a filozófus végül elbocsátását kérte az udvarból. Udvariaskodások közepette Nero teljesítette kérését. Úgy tűnik a 62-es év abból a szempontból is fordulópontot jelent a kor irodalmi életében, hogy Lucanus és nagybátyja, Seneca között is ekkor fedezhetők fel az elhidegülés jelei. S annak, hogy Piso körül kialakulóban van egy ellenzéki csoportosulás, szintén a 62-es évben mutatkoznak az első jelei.³² Azt nem tudjuk, csak gyaníthatjuk, hogy Cornutus és Seneca között milyen volt a kapcsolat, de valószínűnek tetszik, hogy nem voltak közeli jóbarátok, amiben nemcsak bizonyos kérdések eltérő megítélése játszhatott szerepet, hanem az is, hogy míg Seneca corsicai száműzetését töltötte, addig Cornutus minden bizonnyal Rómában volt, s oktatói és tudományos tevékenységével ekkor szerzett hírnevet.³³ Ezt bizonyítja, hogy 50-ben, egy évvel Seneca visszatérése után,

³⁰ Silius Italicusról mint Nero körének tagjáról ld. *Sullivan: Literature and Politics in the Age of Nero*. Ithaca—London 1985. 33–34.

³¹ Vö. Tacitus, *Annales*, 15, 49: *Lucanum propriae causae accendebant, quod famam carminum eius premebat Nero prohibueratque ostentare, vanus adsimulatione...*

³² Ld. Tacitus, *Annales*, 14, 65.

³³ Seneca egyetlen művében sem tesz említést Cornutusról, a *De beneficiis*-ben azonban komoly bírálatral illeti azokat, akik allegorikus magyarázatát adják az isteneknek, s ez valószínűsíti, hogy — ha nem voltak is ellenségek, de — alapvető filozófiai nézeteik rokonsága ellenére sem voltak jó viszonyban. Vö. Most, *op. cit.* 2048–2050. Bizonyára téved viszont Cizek, akinek véleménye szerint Cornutus Senecát

Cornutus már Persius tanára volt, akit előkelő gyermekként aligha bíztak volna a filozófusra, ha nem erősíti meg több forrás is, hogy kiváló ember. Visszatérve a gondolatmenet elejére, a 60-as évek eleje, s főleg a 62-es év oly viharos időszak volt a római birodalom történetében, hogy minden apró jel árulkodó lehet: ki kinek ajánlja művét, ki miről ír, ki mit idéz.

Cornutus egyébként személyesen is ismerte Nerót, sőt irodalmi kérdésekben a császár alighanem gyakran kérte ki véleményét. Példa erre az a történet, amely Dio Cassius töredékei közt maradt fenn.³⁴ Eszerint Nero közölte Cornutusszal azt az elképzelését, hogy négyszáz énekből álló eposzban meg kívánja írni a római nép történetét. Erre Cornutus állítólag azt válaszolta, hogy mindez képtelenség, mert egy ilyen terjedelmű művet senki sem fog elolvasni. A császár védekezni próbált, s azt válaszolta, hogy Cornutus példaképe, Chrysippos is írt legalább ennyit. Ezt már nem tűrhette Cornutus, s azt válaszolta, hogy azok legalább hasznosak az emberiség számára. Dio Cassius szerint arcátlan válasza miatt kényszerült száműzetésbe, ahonnan valószínűleg már sohasem tért vissza.

Cornutus tehát még Nerónak is tanácsokat adott irodalmi-esztétikai kérdésekben, ezért kérte ki a császár a véleményét. Ha figyelembe vesszük, hogy egy eposzsal kapcsolatos kérdésben konzultált vele a princeps, akkor feltételezhetjük, hogy Cornutusnak Vergilius költeményeivel, különösen az eposzsal kapcsolatos kérdéseket feszegető művét ismerte Nero. Ennek a munkának a megjelenése lehetett az alapja az egész Dio Cassius által elmondott történetnek. Természetesen kérdés, hogy Nero száműzött-e bárkit is egyetlen pimasznak tekintett válaszáért. Erre vonatkozóan megoszlanak a vélemények, hiszen Suetonius szerint sohasem foglalkozott azokkal, akik gúnyolódtak rajta, utolsó feleségének, Statilia Messalinának a férjét azonban, a 65-ben hivatalban lévő consult, Vestinust éppen vele szemben tanúsított szemtelen magatartása és csúfolódó megjegyzései miatt kényszerítette halálba. Nem alaptalan emiatt talán azt föltételezni, hogy Cornutus valami miatt már korábban gyanús lett a princeps számára, vagy szálla volt valaki szemében, s ez a kijelentés csak az utolsó csepp volt a pohárban. Cornutus baráti társasága, amelybe egyként tartoztak görög szabadosok és szabadon született rómaiak, nyíltan ugyanis sohasem volt ellenséges a princepszel.

A már emlegetett Caesius Bassus például egyenesen Nerónak ajánlotta a különféle versmértékekről írt *De metris* című művét.³⁵ A témaválasztás egyértelműen mutatja, hogy ezt a munkát akkor írta, amikor Nero már megmutatta irodalmi-költői hajlamait, vagyis alighanem a 60-as évek elején. (Caesius Bassus egyébként nem esett a nerói terror áldozatául, csak 79-ben, a Vezúv híres kitörése idején vesztette

kívánta *Theologia Graecá*jával támogatni az epikureizmussal és az ateizmussal vívott harcában. Vö. E. Cizek: *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques*. Leiden 1972. 349 sqq.

³⁴ Dio Cassius, *Historia Romana*, 62, 29.

³⁵ Ld. von Albrecht: *op. cit.* 984. n. 2. Legújabb Ch. Schubert: *Studien zum Nerobild in der lateinischen Dichtung der Antike*. Stuttgart und Leipzig 1998. 85–87.

életét.) Lucanus, Cornutus tanítványa mondta el az először 60-ban megtartott görög típusú játékokon, a *Neronián* a császár dicséretét (*laudes Neronis*). Persius túl korán halt meg ahhoz, hogy biztonsággal állítsuk: az első szatírájában olvasható idézetek valóban a császár költeményeiből valók, hiszen fölöttébb ellentmondásos, hogy míg az életrajz szerint egy Neróra érthető utalást megváltoztatott Cornutus, addig az egyértelmű, direkt idézeteket benne hagyta a szatíra szövegében. Ráadásul Lucanuson kívül egyikükről sem tudjuk, hogy részt vett volna a Piso-féle összeesküvésben, vagy valamilyen módon belekeveredett volna. Pedig lett volna alkalmuk rá, hiszen nyilvánvalóan kapcsolatban álltak a kor más meghatározó és a princeps iránti ellenszenvüket régóta nem palástoló csoportosulásokkal, mint amilyen például Thrasea Paetus és a körötte csoportosultak voltak, hiszen Persiust régi barátság fűzte a sztoikus politikushoz.

Ha feltételezzük tehát, hogy Cornutus nem volt ellenséges a princepszel, akkor bizonyára nem volt az a köré gyűlt ifjú költőkkel és írókkal sem. Ez lehet az oka annak, ami miatt Silius Italicusnak ajánlotta munkáját. Mivel a szövegben futurumban szerepel az ige (*incipient*), s Nero kezdeményezése 59–60-ra esik, amikor még valóban nem lehetett általánosnak tekinteni, hogy a város előkelői vagy vezetői olyan lelkesedéssel foglalkozzanak az irodalommal és a művészetekkel, mint a princeps kezdeményezése után, valószínűnek tetszik, hogy a Vergiliusszal foglalkozó mű a 60-as évek elején, talán 61-ben vagy 62-ben jelenhetett meg. Cornutus tehát bizonyára jóhiszeműen járt el, nem Nero kegyencének akart hízelegni, hanem a császár költő-barátjának kedveskedni.

De érdemes visszatérni még a Cornutus-töredékhez. Még nem esett szó ugyanis arról, hogy az előkelők Silius Italicus példájára „*hasonlókat kezdenek alkotni*” (*similia fingere*). A főnévi értelemben használt melléknév nyilvánvalóan arra utal, hogy költői munkálkodását fogják utánózni, s mindezt a *fingere* igével teszi egyértelművé. Az ige szövegösszefüggésbeli jelentését nem nehéz kitalálni: *költeni*, *költeményeket írni*.³⁶ Nem mindegy azonban, milyen jellegű költői munkásságra használja ezt a kifejezést Cornutus, hiszen ennek az igének legismertebb, az irodalomban is gyakran használt származéka a *fikció* szó. Emiatt Cornutus nyilvánvalóan arra utal, ami egyébként Nero költészetére is jellemző,³⁷ azaz Silius Italicus műveinek témaválasztása alighanem a fikciós irodalom körébe tartozott, vagyis nem megtörtént eseményeket, hanem mítoszokat, mondákat dolgozott föl költői szárnypróbálgatása idején. Ez azért érdekes, mert Silius Italicus fennmaradt eposza, a *Punica* nem fikció, s bár nem nélkülözi a Vergiliustól eltanult eposzformálás egyes megoldásait, alapvetően mégis történeti eposz. Az elmondottakból mindenesetre úgy tűnik, hogy Silius Italicus eredetileg a fikciós irodalom körébe sorolható művekkel kísérletezett.³⁸ Ez

³⁶ Vö. Völler: *fingo* 7, in: ThLL.

³⁷ Nero költészetének kallimakhosi jellegéről ld. J. P. Sullivan: *Ass's ears and Attises*. Persius and Nero. *AJPh* 99 (1978) 159–170.

³⁸ Megerősíti a *fingere* igének a szövegösszefüggésből valószínűsített jelentését, hogy Cornutus egy

egyébként nem volt szokatlan dolog Nero költői körében: maga a császár is előszere-ttel nyúlt vissza a trójai mondakörhöz, sőt Lucanus is olyan műveket írt először, amelyek témájukban távol estek a polgárháborúról szóló költeményétől, amelyet később nem is költeménynek, hanem történeti munkának neveztek egyes kritikusi — elsősorban a fiktív, mesés elemek hiánya miatt.³⁹ Azt nem tudjuk, Cornutusnak az eposszal kapcsolatban kifejtett nézetei mennyire voltak hatással a kortárs költőkre, de korántsem tűnik lehetetlennek azt feltételezni, hogy akár Lucanus, akár Silius Italicus, akár Nero témaválasztására hatással volt az irodalomkritikus filozófus, s esztétikai nézetei alapvetően határozhatták meg, hogy akár Silius Italicus, akár Lucanus milyen irányban indultak el a Vergilius utáni eposzköltészet lehetséges útjait keresve. Cornutusnak tehát, bármennyire elfelejtette is őt az utókor, s hiába támadták kritikusi már az I. század második felében, alighanem jóval jelentéke-nyebb szerepe volt a kortárs irodalmi életben, mint ahogy azt akár az ókorban, akár az újkorban gondolták. Műveinek ismeretében bizonyára sokkal pontosabban lehet-ne meghatározni az ezüstkori irodalom esztétikai mozgatórugóit. De természetesen igaz ez a kor költőinek filozófiájára is. Cornutus ugyanis sztoikus filozófus volt, Chrysippos rajongója, ahogy azt Nero környezetének egyik tagja a szemére vetette. Teljes munkásságának ismeretében akár Lucanus sztoicizmusa is, amelyet eddig kizárólag nagybátyja hatásának tudtak be, új megvilágításba lenne helyezhető.

De nem szabad megfeledkezni egy olyan fontos momentumról sem, amely azt mutatja, hogy Cornutus alapvetően Nero-szimpatizáns álláspontból kritizálta Vergi-liust. A Servius-féle kommentár szerint az *Aeneis* 1. énekének egyik sorával kapcsola-tban igen hamar kritikus álláspontra jutottak az értelmezők. Az 1. ének egyik híres jelenetében a Karthagó partjaira sodródott Aeneas a városba érve Iuno templomá-nak kapuján a trójai háborút ábrázoló képeket vesz észre, s azok elmélyült tanulmá-nyozásába kezd. Észreveszi önmagát is az ábrázolt alakok között: *se quoque princi-pibus permixtum agnovit Achivis*,⁴⁰ azaz magát is megpillantotta az akháj előkelők közé keveredve. Ezt a megállapítást a figyelmes kommentátorok úgy értelmezték, hogy Vergilius itt arra a közkeletű mítoszvariánsra utal, amely szerint Aeneas és az Észak-Itáliában partot ért Antenor azért menekült meg, mert elárulták Tróját, azaz mindketten *proditorai* voltak Ilionnak. Ezzel az állítással szemben Servius Cornutus magyarázatát idézi, aki a *permixtum* szót nem az akháj előkelőkkel folytatott titkos

másik töredékében szintén szerepel az ige, s itt egyértelműen arra a költői eljárásra illik, amikor a poéta saját fantáziájára hagyatkozva talál ki valamit: *Deinde Iris a Iunone missa abscidit ei crinem et ad Orcum refert. hanc Vergilius non de nihilo fabulam fingit, sicut vir alias doctissimus Cornutus existimat, qui adnotationem eius modi adposuit his versibus: unde haec historia ut crinis auferendus sit morientibus, ignoratur: sed adsuevit poetico more aliqua fingere ut de aureo ramo. haec Cornutus. sed me pudet quod tantus vir, Graecarum etiam doctissimus litterarum, ignoravit Euripidis nobilissimam fabulam Alcestim.* Macrobius, *Saturnalia*, 5, 191—193.

³⁹ Servius ad Aeneidos v. 1, 382: *Lucanus namque ideo in numero poetarum esse non meruit, quia videtur historiam composuisse, non poema.*

⁴⁰ Vergilius, *Aeneis*, 1, 488.

tárgyalásra érti, hanem a 2. ének egy helye alapján, amelyben Aeneas éppen arról mesél, hogyan harcoltak a görögökkel, úgy értelmezi, hogy itt is csatázást és nem alkudozást jelent a *permixtum*-kifejezés.⁴¹ Cornutus tehát Vergiliusszal szembeni kritikái ellenére is megvédte egyfelől a költőt, másfelől hőst: Aeneas nem volt áru-ló, Vergilius nem akart még csak utalni sem arra, hogy bizonyos hagyomány szerint viszont az volt.⁴²

Köztudomású, micsoda rajongással viseltetett Nero Trója és a Iulia gens iránt. Noha csak anyai ágon tartozott a Iulius-Claudius dinasztia, a császári család isteni eredetét és trójai kapcsolatait maga is igyekezett bizonyítani. Ismert az az inkább legendás, mintsem valós történet, hogy 64 júliusában, mikor Róma nagy része lán-gokban állt, a Maecenas-toronyban lantosruhát öltve dalolt Ilion pusztulásáról. Még korábban pedig, még Claudius idején, maga kezdeményezte, hogy Tróját mentesít-sék az adófizetés kötelezettsége alól.⁴³ Mindent egybevetve tehát aligha kétséges, hogy Cornutus a császárra is tekintettel volt, amikor családja ősatyját, Aeneast min-den kellemetlen felhangú interpretációtól igyekezett megvédeni.

Végül nem mulasztható el természetesen annak megválaszolása, miképpen kell értelmezni Cornutusnak azt a gesztusát, hogy tudós munkáját Silius Italicusnak ajánlotta? Természetes, baráti gesztusnak vagy megalázkodó szervilizmusnak? Mivel fejtegetésem végeredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy ezt a Vergi-liusról írt művet valamikor a 60-as évek elején, talán 61-ben vagy 62-ben adta ki,⁴⁴ amikor a nerói hatalomgyakorlásnak csak néhány, bár súlyos visszásságát és kegyet-len tettet láthatta (itt mindenekelőtt Britannicus és Agrippina meggyilkolására gon-dolok), talán nem kell feltétlenül pálcát törni Cornutus fölött. Még az sem biztos, hogy Silius Italicus, aki ekkor már Nero bizalmas költőbarátja volt, már ebben az időben folytatta azt a tevékenységét, amelyet később csak visszavonult magánya és előkelő passzivitása révén tudott némileg feledtetni. Sokkal valószínűbb ugyanis, hogy Silius Italicus csak a Piso-féle összeesküvés lelepleződése után jelentett föl embereket, az efféle esetek ugyanis csak 65 áprilisa után szaporodtak meg. Silius Italicusnak is csak ekkor nyílhatott lehetősége arra, hogy — alighanem személyes

⁴¹ Servius ad Aeneidos v. 1, 488: *latenter proditorem tangit, ut supra diximus: ut excusatur ab ipso in secundo "Iliaci cineres" et cetera: aut virtutem eius vult ostendere; nimiae enim fortitudinis est inter hostium tela versari, ut Sallustius "Catilina longe a suis inter hostilia cadavera repertus est". Cornutus tamen dicit versu isto "vadimus inmixti Danais" hoc esse solvendum.*

⁴² A Vergilius-kommentárokból fölfedezhető Aeneas-kritikákkal kapcsolatban ld. H. Georgii: Die antike Aeneiskritik aus den Scholien und anderen Quellen. Stuttgart 1891; G. Walter: Untersuchungen zur antiken Aeneiskritik. Diss. Weida i. Thür. 1930.

⁴³ Suetonius, Nero, 7, 2.

⁴⁴ Nem meggyőző érvként, de mindenesetre elgondolkoztató tényként meg kell említeni, hogy Persius, aki 62 legvégén halt meg, Cornutushoz szóló 5. szatíráját éppen egy Vergilius-utalással kezdi (*Vatibus hic mos est, centum sibi poscere uoces, / centum ora et linguas optare in carmina centum...*), mintha ezzel is utalni akarna Cornutus feltételezhetően akkoriban folytatott tanulmányaira. Mivel a szatíra minden bizonnyal a 60-as évek elején született, talán ez is amellel szól, hogy ekkoriban fejezte be Cornutus a Silius Italicusnak ajánlott munkát.

okoktól vezérelve — olyan személyeket jelentsen föl, akik ismerősei voltak, s akik belekeveredtek az összeesküvésbe. Hiszen az összeesküvést követő megtorlásnak estek áldozatul többek között Lucanus és Claudius Senecio, akiket Silius Italicusnak is okvetlenül ismernie kellett. Az utóbbi ugyanis már 57-től kezdve Nero elválaszthatatlan bizalmasa és tivornyáinak, kicsapongásainak részese volt, míg az előbbi egyik legodaadóbb költőbarátjának számított. Silius Italicus tehát s mindazok, akik ismeretségben voltak az összeesküvőkkel, márpedig Nero költőbarátai valamennyien ismerték őket, alighanem mind kétségbeesetten igyekeztek tisztázni magukat. Elég csak Lucanusra gondolni, aki egy percig sem tagadta a szervezkedésben való részvételét, mégsem tudta megállni, hogy ne tegyen saját anyjára is terhelő vallomást. Talán az sem elképzelhetetlen, hogy a Piso-féle összeesküvés következménye volt az is, hogy Cornutust 66-ban száműzte Rómából Nero.

Nemcsak a 61—62-es évek hangulata miatt valószínűtlen tehát, hogy szervilizmus és félelem állna a Silius Italicusnak címzett ajánlás mögött, hanem az egész római patrónus-eliens rendszer is ellentmond ennek. A római társadalom struktúrája, illetve a művészeteket támogató független mecenatura hiánya is arra ösztönözte a költőket, írókat, hogy pártfogókat keressenek maguknak olyan emberek személyében, akiket ugyan sokszor marasztalt el az utókor, szerepük azonban mégis meghatározó volt a korabeli irodalmi életben.⁴⁵ Cornutus tehát csak a római irodalmi hagyományoknak megfelelően, bár érdekeit nyilván szem előtt tartva, de biztosan nem a zsarnokságtól való félelmében ajánlotta Silius Italicusnak a művét. Hogy mennyire nem, azt még az is alátámasztja talán, hogy szakavatott ember volt a címzett, aki később, amikor a *Punica* kötötte le a figyelmét, talán sokszor gondolt vissza Cornutus szavaira, s egyik-másik tanácsát bizonyára meg is fogadta.⁴⁶ De bizonyára nem felejtkezett el sem Neróról, sem Lucanusról, mint ahogy a bűn feltjárt hosszú évtizedek alatt ki lehet ugyan fehériteni *otiummal*, de végleg letörölni nem lehet.

Végül visszakanyarodva az idősebb Pliniusához, joggal vetődik föl a kérdés: Vajon ő miért idézte Cornutus Silius Italicushoz szóló szavait? Annyi bizonyos, példát talált volna ismertebb szerzőknél is, hiszen a *civitatium* alakot már Varro is megemlíttette,⁴⁷ Cicero pedig — Tacitushoz hasonlóan — gyakorta használta. Plinius mégis egy görög szabados — igaz, a 68. év consuljához szóló — szavait választotta.

Ifjabb Plinius, az unokaöccs részletesen beszámol arról, aminek nem lehetett személyes tanúja, amiről csak hallomásból tudhatott, vagyis hogy mit tett Silius Italicus Nero uralkodása idején, s hogyan vett részt Cluvius Rufus társaként egy diplomáciai küldetésben Vitellius érdekében.⁴⁸ Mind Cluvius Rufus, mind Vitellius Nero közvetlen baráti társaságába tartoztak. Az előbbi nemcsak megírta Nero korá-

⁴⁵ A római irodalmi patronusságról összefoglalóan ld. B. K. Gold: *Literary patronage in Greece and Rome*. Chapel Hill and London 1987.

⁴⁶ Már hivatkozott tanulmányomnak is ez egyik végkövetkeztetése.

⁴⁷ Vö. Varro, *De lingua Latina*, 8, 66.

⁴⁸ Vö. Tacitus, *Historiae*, 3, 65.

nak történetét, hanem több fellépése alkalmával is ő volt az, aki bejelentette a közönségnek a császárt, az utóbbi pedig, aki néhány hónapig még princeps is volt Rómának, állandóan Nero körül lebzsel, így hármában bizonyára régi, szoros barátság kapcsolta őket össze. Hogy Silius Italicusnak mégsem lett semmi baja Vespasianus idején, sőt ellenkezőleg, Asia proconsulja lehetett, annak egyszerű a magyarázata. Sem Vespasianus, sem idősebb fia, Titus nem lehetett ellenséges azokkal, akiket régóta jól ismertek, s akikkel a közös múlt emlékei fűzték őket össze. Olyan véd- és dacszövetség volt ez, amely védelmet biztosíthatott számukra.

Az ifjabb Plinius Nero korának történetét alapvetően három forrásból ismerhette, amelyek egyike Cluvius Rufus történeti munkája volt, a másik pedig nagybátyja műve. Ezenkívül még születtek biográfiák, amelyekből szintén meríthetett a korra vonatkozó ismereteket. A Domitianus uralkodása alatt háborítatlanul élő Silius Italicusnak a múltban viselt dolgait viszont csak egyetlen forrásból ismerhette az ifjabb Plinius: nagybátyjától, a kor szemtanújától és krónikásától. Bár csak tizennyolc éves volt, amikor a Vezúv kitörésekor meghalt az idősebb Plinius, beszélgetéseiből, történeti munkájából tudhatta, amit Silius Italicusról, Róma megbecsült polgáráról jó volt tudni. Bizonyára ezért sem véletlen, hogy az ifjabb Plinius is a *principes civitatis*-t emlegeti, amikor Siliusról beszél. Ha tehát az unokaöccs számon tartotta a múltat, mennyivel inkább tartotta számon 67-68 táján nagybátyja, aki később sem feledkezett meg róla. Ráadásul az idősebb Plinius nem volt a nerói rendszer haszonélvezője. Ebből világosan következik, hogyan kell értelmezni Cornutus mondatát. Sokkal nagyobb bátorság kellett ahhoz, hogy egy száműzött ember szavait idézze, mint ahhoz, hogy ne ejtsen szót Silius Italicusról. Mert Cornutust, ha személyesen talán nem is, de műveiből ismerhette, hiszen a filozófus is foglalkozott olyan kérdésekkel, amelyek az idősebb Pliniust érdekelték.

Ez a Cornutus-idézet tehát, amilyen rövid, éppoly sokatmondó: egy ellentmondásos kor beszédes emléke, amely sokat elárul Silius Italicus költői működéséről, Cornutus és a császári klientúra kapcsolatáról, valamint az idősebb Plinius szilárd ellenzékiességéről.

SUMMARY

Based on a fragment by Charisius, a grammarian from Late Antiquity, L. Annaeus Cornutus dedicated his critical work on Virgil to Silius Italicus, author of the epic "Punica", who in his youth belonged to Nero's poetic circle. Knowing the history of Nero's literary circle and from detailed examination of the fragment, it can be assumed that this work of Cornutus, which may have been quoted by Pliny the Elder in his "Dubius sermo", was probably written and published at the beginning of the 60's A.D.